

УДК 339.747:338.124.4:338.2(477)"2008/2009"

Жаліло Я.А.

НАСЛІДКИ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ 2008-2009 РР. ДЛЯ УКРАЇНИ ТА УМОВИ ПІСЛЯКРИЗОВОГО ВІДНОВЛЕННЯ

У статті визначено основні специфічні риси фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. у світі та Україні. Показано наслідки кризових явищ для економіки України та встановлено ключові суперечності, які гальмують процеси післякризового відновлення, та доведено необхідність цілеспрямованої антидепресійної політики. Запропоновано бачення стратегічних засад державної політики України у післякризовий період, які орієнтовані на розкриття національного потенціалу економічного розвитку.

Ключові слова: фінансово-економічна криза, економічна депресія, економічна політика, антикризова політика.

Постановка проблеми. Криза 2008-2009 рр. мала для світової економіки значення, суттєво більше, ніж традиційні циклічні кризи, які виникають внаслідок розбалансування «перегрітих» секторів економіки та відіграють роль структурних коректорів економіки. Криза, яку більшість дослідників воліють вважати кризою світового лібералізму, засвідчила конечність та нестійкість моделі розвитку, що спирається на вивільнення економічних процесів з-під державних регуляцій в розрахунку на збалансування ринковими важелями та обмежує державне втручання дотриманням видимих локальних показників макроекономічної стабільності. Вона змусила обговорювати необхідність парадигмальних змін у побудові та регулюванні як національних, так і світової економіки. Відтак у посткризовому світі дедалі популярнішою стає, за визначенням Г.Колодка, модель синергії «потуги «невидимої руки ринку» з «видимою головою держави» у вигляді інституційного інтервенціонізму держави як інструмента досягнення стратегічної збалансованості розвитку [1, С. 9].

Фактично світ уперше зіткнувся з масштабною фінансово-економічною кризою, яка відбулася у принципово нових міжнародних умовах, що полягають в наступному.

По-перше, даються взнаки результати стрімкого зростання глобалізації не лише в економічній, але і в соціальній, технологічній, політико-правовій, етнокультурній, інформаційній та інших сферах. Це різко посилює роль позаекономічних (зокрема, інформаційних) чинників поширення кризи, а також суттєво обмежувало можливості антикризових дій країн, зв'язаних численними міжнародними угодами та регуляціями.

По-друге, криза стала викликом для об'єднаного та розширеного Європейського Союзу в ролі інтегрованого «гравця» світової економіки. У

підсумку продемонструвавши неефективність консервативної системи макрофінансових регуляторів, встановлених на євротеренах.

По-третє, у передкризовий період набули розвитку так звані «нові центри зростання» (Китай, Індія, низка країн Південної Америки), які у кризовий та посткризовий періоди відіграли роль «локомотивів» світової економічної динаміки.

Депресивний вплив кризи виявився значно відчутнішим для розвинених економік. Динамізм їхнього розвитку в останні десятиліття дедалі сильніше залежав від оборотів «фіктивного» капіталу фінансового сектора економіки, доходи якого ґрунтувались здебільшого на перерозподілі у міжнародному масштабі доданої вартості, створеної в секторах матеріального виробництва, переміщених до країн «третього» світу. Економіки останніх демонструють швидке відновлення темпів зростання, оскільки фінансова криза розвинутого світу негативно вплинула насамперед на його спроможність *мультиплікувати*, а не *споживати* створену додану вартість. В оновленому *World Economic Outlook* у січні 2011 р. фахівці МВФ констатували продовження тенденції «двошвидкісного» післякризового відновлення. Збільшивши прогноз приросту світового ВВП 2011 року до 4,4 %, основну «надію» вони покладають на економіки країн, що розвиваються, які мають зрости на 6,5 %, в той час як в розвинених країнах – лише на 2,5 %. Аналогічне співвідношення прогнозується й для 2012 року [2].

Потреба пожвавлення функціонування реального сектору економіки як вихідного «генератора» національного багатства спонукала розвинені країни посилити увагу до структурних зрушень у власних економіках. Відтак антикризова політика розвинених країн була нерозривно пов'язана з реалізацією інвестиційних програм, підтримкою прикладних наукових досліджень [3, С. 16]. Зважаючи на те, що фінансова криза, зруйнувавши значну частку «фіктивного» інвестиційного потенціалу, стала на заваді застосуванню під впливом конкуренції ринкових інструментів таких зрушень, відбулось посилення уваги до важелів державної структурної політики – як прямого державного інвестування, так і цільових програм заохочення інвестиційного кредитування.

Автор у попередніх працях неодноразово наголошував на специфічному характері фінансово-економічної кризи в Україні [4, 5, 6]. Чинній докризовій моделі була притаманна сегментація економіки на динамічно зростаючі експортоорієнтовані сектори економіки та штучно розігрітий за рахунок зовнішніх корпоративних запозичень внутрішній попит. В умовах сприятливої зовнішньої кон'юнктури ця внутрішньо глибоко суперечлива модель могла існувати невизначено довго. Світові кризові процеси стали поштовхом до «кристалізації» нагромаджених диспропорцій національної економіки України. Економіка отримала «подвійний удар» ззовні, зазнавши поразки як від падіння попиту на продукцію традиційного (здебільшого інвестиційно орієнтованого) експорту, так і від втрати джерел зовнішніх фінансових ресурсів.

Відтак певна «недозрілість» внутрішніх суперечностей вуалює потребу в зміні моделі, створює хибне враження щодо можливості «перечекати» кризу та

відновити економічну динаміку на традиційних засадах. Труднощі, з якими зіткнувся український бізнес, не були пов'язані безпосередньо з падінням відносної конкурентоспроможності, оскільки падіння продажів було обумовлене *стисненням ринків*, а не *витісненням* з них українських компаній. Як наслідок, переважаючими залишилися адаптаційні настрої, а мотивація щодо пошуку виходу з депресії на шляхах радикальної структурної перебудови економіки загалом та підприємницьких стратегій зокрема є досить слабкою.

Додатковим чинником дезорієнтації виявилися внутрішні політичні процеси в Україні. Власне, навіть початок кризи у банківському секторі України було спровоковано суб'єктивними чинниками: рейдерською атакою на Промінвестбанк та інспірованою урядом кампанією дискредитації банку «Надра». Восени 2008 року ризики та прояви кризи широко використовувалися в ролі засобів політичного протистояння між гілками чинної влади. Дієздатність останньої у здійсненні системної послідовної антикризової політики була, як наслідок, практично заблокована. Експерти констатують збереження стихійності напрямів економічного розвитку та виявлену суспільством (як владою, так і більшістю бізнесу) неготовність до раціональної стратегічної поведінки у кризовий період [7, С. 9].

Мета статті. Метою статті є виявлення основних системних суперечностей, які стають на заваді досягненню належної динаміки післякризового відновлення української економіки, та визначення стратегічних пріоритетів державної політики, спрямованої на прискорення економічного зростання у післякризовий період.

Виклад основного матеріалу. Потужність впливу проявів фінансово-економічної кризи на економіку України, що обумовило рекордні показники економічного спаду в 2009 р., обумовлена комплексним ураженням провідних рушіїв економічної динаміки. Чинниками спаду стали:

- різке погіршення кон'юнктури зовнішніх ринків та звуження можливостей збуту продукції на зовнішніх ринках;
- утруднення доступу до кредитних ресурсів, більша частка яких забезпечувала операційну діяльність, відтак – швидкий негативний вплив на господарські обороти;
- «шоковий» вплив девальвації гривні та підвищення собівартості продукції, значна частка складових якої, навіть не маючи імпортного походження, має ціну, номіновану в іноземній валюті;
- стійке падіння сукупного внутрішнього попиту та звуження місткості внутрішніх ринків;
- різке зростання невизначеності навіть найближчої перспективи, пов'язане з непрогнозованістю як кризових проявів, так і антикризової політики держави.

Між тим, як згадувалося вище, політична криза в країні та неготовність влади до антикризових дій фактично унеможливили системну протидію чинникам спаду, а антикризова політика була зведена до «пожежного» реагування на кризові прояви. Відтак сформувалися принципові розбіжності між заходами антикризової політики України та провідних країн світу.

1. В той час як у міжнародній практиці антикризові заходи полягали в пом'якшенні монетарної політики, в Україні відбулося фактичне підвищення її жорсткості. Враховуючи потужні девальваційні тенденції, підтримання високих процентних ставок розглядалося як засіб підтримання вартості гривні від надмірного падіння. Попри активізацію рефінансування комерційних банків (за даними НБУ, оборот з рефінансування у 2009 р. склав 64,4 млрд. грн), понад 80 % було спрямовано цільовим чином на програми оздоровлення невеликого числа банків. Тому паралельно відбувалося зростання процентних ставок на кредитному ринку. Фактично за рік монетарна база зросла на 4,4 %, грошова маса – зменшилася на 5,5 %, причому слід також врахувати суттєве зниження грошових мультиплікаторів через стагнацію в кредитній сфері.

2. У розвинених країнах у кризовий період відбувалась реалізація програм розширення споживчого та інвестиційного кредитування, які мали замінити втрати фінансових ресурсів внаслідок кризи фінансового сектору та стимулювати внутрішній попит. Натомість в Україні банки в кризовий період активно відігравали гальмівну роль, замороживши надання кредитів та стягуючи заборгованість, яка різко зросла через девальвацію гривні. Державна політика селективного рефінансування не сприяла відновленню кредитування: значна частина коштів спрямовувалася на фінансування державних видатків, паралельно НБУ здійснював активну стерилізаційну політику на відкритому ринку (оборот з мобілізації коштів склав у 2009 р. 96,7 млрд. грн, перевищивши у півтора рази рефінансування, причому 89 % мобілізаційних операцій припало на другу половину року.).

За період з грудня 2008 по грудень 2009 рр. залишки кредитів, наданих нефінансовим корпораціям, зросли лише на 18,6 млрд. грн. або на 4,2 %, а загальна вартість кредитів, виданих протягом 2009 р., зменшилася порівняно з 2008 р. на 20,6 % при зростанні відсоткової ставки на 2,5 %. У 2010 р. жорсткість монетарної політики зросла: за 9 місяців обороти з рефінансування склали лише 4,5 млрд. грн, з мобілізації коштів – 216,5 млрд. грн. Рівень монетизації зменшився за цей період на 6,2 %.

3. Можливості антикризової політики в Україні було обмежено міжнародними регуляціями. Згідно з вимогами підписаних з МВФ меморандумів щодо отримання кредитної лінії *stand by*, Україна де-факто взяла на себе зобов'язання проводити економічну політику, безпосередньо спрямовану на обмеження грошової пропозиції, посилення волатильності валютного курсу. Нацбанк зобов'язувався підтримувати позитивну відсоткову кредитну ставку, підтримувати гнучкий валютний курс при обмеженості можливостей витрачання валютних резервів, зменшувати адміністративні обмеження валютного ринку. Як показав досвід, такі обмеження спричинилися до загострення монетарного дефіциту та періодичних надмірних валютно-курсових коливань, що відіграло загалом несприятливу роль для економічної динаміки. Варто наголосити, що в розвинених країнах світу у кризовий період спостерігалось досить «вільне» ставлення до вимог угод СОТ, макрофінансових регуляторів ЄС тощо.

4. Втрату традиційних рушіїв економічної динаміки уряд намагався компенсувати за допомогою заходів безпосередньої підтримки низки галузей реального сектору економіки. Між тим, така підтримка надавалася практично в режимі «ручного управління» та зводилася, як правило, до оперативного реагування на критичні ситуації в галузях. Об'єктами такої підтримки стали гірничо-металургійний комплекс та хімічна промисловість (укладення Меморандумів про взаєморозуміння, які де-факто нехтувалися обома сторонами), аграрний сектор (обмеження імпорту сільгосппродукції), житлове будівництво (передбачення пільгового кредитування з фактично відсутніх коштів Стабілізаційного фонду) тощо. Між тим, вищезазначені важелі макроекономічної стабілізації практично зводили нанівець секторальну підтримку, руйнуючи потенційні ринки збуту для продукції підтримуваних галузей.

5. На тлі активізації стимулюючих бюджетних видатків провідних країн світу в Україні потреби фіскальної консолідації обумовили зменшення спрямованості бюджетних видатків на цілі розвитку. Порівняно з попереднім бюджетним періодом в 2009 році обсяг прямих капітальних видатків зменшився на 30,8 млрд. грн, або в 4 рази. У 2010 р. спостерігалось випереджаюче зростання капітальних видатків бюджету (на 88 % за 7 місяців, що більш ніж втричі швидше, ніж зростання поточних видатків), проте, враховуючи низьку базу порівняння, про відновлення навіть докризових обсягів досі не йдеться.

6. З зазначених причин позитивний для торговельного балансу ефект різкої девальвації гривні наприкінці 2008 р. виявився досить нетривким. Вже у 2010 р. відбулося відновлення негативного сальдо зовнішньої торгівлі. Стабілізація номінального курсу гривні за прискорення інфляційних тенденцій, а також «девальваційне змагання», яке розгорнулося на світовому валютному ринку, обумовили відновлення тенденцій зростання реального ефективного курсу гривні.

Таким чином, антикризовою політикою 2008-2009 рр. в Україні було практично заблоковано структурні зрушення в економіці. Зазначений період не заклав передумов післякризового відновлення економіки, відтак рушієм останнього стало пожвавлення кон'юнктури на світових ринках.

У 2010 р. ВВП України порівняно з попереднім роком зріс на 4,2 %. Стабільно позитивні показники приросту ВВП протягом 2010 р. дають підстави констатувати завершення економічної кризи в Україні і початок фази післякризового відновлення економіки.

Між тим, як і прогнозувалося багатьма експертами, відновлення зростання в Україні відбулося у першу чергу під впливом пожвавлення на зовнішніх ринках. За даними платіжного балансу, за 2010 р. експорт з України зріс на 29 %. Причому 17 % з них надав ціновий фактор, 11 % - зростання фізичного товарообороту.

Підтвердженням значного стимулюючого впливу зовнішнього чинника є динаміка ключових експортоорієнтованих галузей промисловості, темпи приросту яких були випереджаючими. Так, найвищу позитивну динаміку в

промисловості продемонстрували машинобудування (на 36,1 % проти 2009 р.), хімічна та нафтохімічна промисловість (на 22,5 %) та металургія (на 12,2 %). Вказані галузі забезпечили понад дві третини приросту промислового виробництва. Галузі ж, орієнтовані на внутрішній ринок, демонструють значно слабшу відновлювальну динаміку. Зростання виробництва в харчовій промисловості становило 3,2 %, целюлозно-паперовому виробництві – 2,8 %, легкій промисловості – 8,9 %, деревообробній – 9,6 %.

Інвестиційний чинник зростання залишався протягом року негативним. Валове нагромадження протягом перших двох кварталів року зростало високими темпами (32,0 % та 51,1 % відповідно), проте його було забезпечено інвестиціями у збільшення запасів матеріальних оборотних коштів. Це пояснюється необхідністю відновлення підприємствами вичерпаних в період економічної депресії складських запасів сировини і продукції. Валове нагромадження основного капіталу продовжувало знижуватися, хоча й незначними темпами. У третьому кварталі 2010 р. становище змінилося: темпи приросту валового нагромадження зменшилися до 12 %, проте вперше з 2008 р. зафіксовано приріст валового нагромадження основного капіталу на 3,6 %, що може бути оцінено як ознака завершення інвестиційної кризи.

Вплив чинника споживчого попиту залишався слабким і непевним. У першому півріччі його внесок у зростання ВВП склав лише 1,8 в.п. Починаючи з другого півріччя, спостерігалось поступове відновлення внутрішнього попиту. Про це свідчать зростання кінцевих споживчих витрат у третьому кварталі на 7,0 %, зростання роздрібного товарообороту (на 7,6 % у 2010 р.). Відповідно, відбулося збільшення внеску кінцевих споживчих витрат у загальний приріст ВВП за три квартали року – до 3,2 в.п. (внесок валового нагромадження зменшився при цьому до 4,5 в.п.).

Отже, зростання економіки України в 2010 р. засвідчило нестійкість та суперечливість процесів післякризового економічного відновлення. Переважають тенденції екстенсивного відновлення основних рис докризової економічної моделі, якій були притаманні високий рівень відкритості національної економіки та вразливість щодо коливань кон'юнктури світової економіки. Відновлення складових внутрішнього попиту з другого півріччя поки що не дозволило подолати стагнації галузей, орієнтованих на внутрішній ринок, негативної динаміки інвестицій в основний капітал. Це досі не дає підстав для висновку про остаточне завершення післякризової економічної депресії та перехід економіки України до стійкого економічного пожвавлення.

Підсумки 2010 року продемонстрували збереження низки дієвих системних чинників гальмування економічної активності, пов'язаних насамперед з традиційними для України суперечностями між завданнями макроекономічної стабілізації та заохочення зростання – своєрідними «депресивними пастками» національної економіки [6].

По-перше, збереження протягом тривалого періоду відчутних чинників інфляції, які мають немонетарну природу (зростання вартості продовольства, енергоресурсів, вплив монополізації ринків, деформація споживчих настроїв через очікування кризи тощо) обмежує можливості здійснення Національним

банком пом'якшення монетарної політики. Монетарні засоби боротьби з немонетарною інфляцією вимагають надмірної потужності обмежень грошової пропозиції, що дає неспівставний з позитивним антиінфляційним результатом гальмівний ефект для економічного зростання.

По-друге, заходи щодо стабілізації банківського сектора дали можливість уникнути ланцюгової банківської кризи, проте не еволюціонували в інструменти відновлення належного кредитування економіки. Нівелювання рефінансування як інструмента регулювання ліквідності, високі вимоги до платоспроможності позичальників замість інструментів компенсації ризиків, ігнорування завдань впровадження системи довгострокового інвестиційного кредитування призвели до фактичного виключення банківського сектора з числа чинників відновлення економічного зростання. Розвиток внутрішнього попиту загальмований кволюю кредитною політикою комерційних банків. Приріст залишків кредитних вкладень протягом 2010 р. склав, за даними НБУ, лише 1,0 %. Це відбулося виключно за рахунок збільшення залишків по кредитах, наданих юридичним особам у національній валюті, обсяг яких збільшився на 13,5 %. Між тим, кредитування фізичних осіб в нацвалюті зменшилося на 2,2 %.

Відтак накопичені банками у післякризовий період фінансові ресурси сформували ресурсний потенціал, який потенційно може бути перерозподілений в реальний сектор економіки на цілі інвестування структурних зрушень та стимулювання економічного зростання. Проте за нинішніх умов він спрямовується здебільшого на фінансування державних запозичень або взагалі не витрачається.

По-третє, загрозливою є тенденція втягування банківської системи у фінансування дефіциту бюджету за рахунок купівлі ОВДП та ОВДП-ПДВ облігацій. Спрямування банками надлишку ліквідних коштів на ринок державних цінних паперів збільшує залежність банківської системи від стану державного бюджету та спроможності держави своєчасно розраховуватися за своїми зобов'язаннями, загрожує посиленням розриву між рівнями розвитку фінансового і реального секторів економіки. Надалі внаслідок підвищення та індексації соціальних виплат, збільшення обсягів погашення та обслуговування боргів, необхідності інвестування в підготовку Євро-2012, необхідності фінансування дефіциту НАК «Нафтогаз України» та Пенсійного Фонду, дисбаланс між зобов'язаннями та ресурсами уряду може поглибитися, що зберігатиме потребу у здійсненні запозичень на внутрішньому ринку.

По-четверте, реальним виглядає ревальваційний виклик: продовження реального зміцнення гривні через відносно високі показники інфляції на тлі позитивного сальдо поточних операцій, обумовленого наростанням боргових потоків до державного сектора економіки. За даними НБУ за 9 місяців 2010 р. уряд позичив на зовнішніх ринках 4,7 млрд. дол. За неофіційними даними, майже 40 % ОВДП-ПДВ також викуплені нерезидентами. Допущення в таких умовах подорожчання гривні не лише негативно відбиватиметься на конкурентоспроможності вітчизняних виробників, але й посилюватиме ризики наступної девальвації у випадку впливу короткострокових капіталів з країни,

або в періоди концентрованої сплати за зовнішнім боргом. Попри очікуване поступове погіршення сальдо зовнішньої торгівлі, ревальваційний тиск на валютному ринку має зберігатися завдяки відновленню припливу в Україну іноземних інвестицій. Між тим, протидія ревальвації шляхом гривневих інтервенцій провокує НБУ в рамках нинішньої обмежувальної парадигми монетарної політики оперативно стерилізувати ці інтервенції.

По-п'яте, за становища, що складається, роль внутрішнього споживчого попиту як стимулятора економічного зростання є досить обмеженою. Значне розшарування за рівнем доходів призводить до посиленого формування високодохідними категоріями населення заощаджень, які «зависають» у банківському секторі. Серед низькодохідних зростає частка витрат, що відволікаються з товарного ринку у зв'язку зі зростаючими числом і розмірами обов'язкових виплат (комунальні платежі, медичні послуги, повернення кредитів тощо).

Комплекс названих чинників уповільнюватиме темпи післякризового відновлення економіки України та сприятиме консервації економіки у фазі депресії. Відсутність цілеспрямованої проактивної державної політики спроможна законсервувати стагнацію доходів більшості суб'єктів господарювання та населення, що втягне економіку у смугу «непевного зростання» (на рівні 2-3 % на рік), яке не принесе посткризового відновлення, проте невпинно посилюватиме вагу зовнішніх чинників економічної динаміки, які спиратимуться на експортне виробництво та приплив іноземних інвестицій. За умов прогнозованої непевності перспектив світової економіки це різко посилює невизначеність економічних перспектив і для України.

Затягування тривалості депресивних тенденцій в українській економіці загрожує розгортанням інфляційно-девальваційної спіралі, скороченням ресурсів, доступних для здійснення антикризової підтримки реального сектора, посиленням витрат на реалізацію поточних завдань антикризового врегулювання, послабленням ефективності ринкового регулювання та створенням підґрунтя для адміністративного втручання в економіку й посилення тиску на уряд з боку окремих бізнес-груп з метою лобіювання власних вузькокорпоративних інтересів, а відтак – подальшого погіршення умов для розвитку підприємництва в Україні.

Отже, у посткризовий період найпершим завданням є максимальна консолідація доступних чинників, які спроможні забезпечити стабільне достатньо динамічне економічне зростання.

По-перше, необхідно послідовно долати тенденції макроекономічної дестабілізації (інфляцію, надмірні курсові коливання, нестабільність банків, фіскальні дисбаланси тощо), які є відтермінованими наслідками кризи, проте при цьому не зруйнувати тенденції економічного зростання. Це потребує відмови від стандартної для докризової доби моделі економічної політики, орієнтованої на обмеження «перегрітої» економіки. Потрібна зміна інструментальних підходів до досягнення цілей макроекономічної стабільності: оволодіння новими інструментами регулювання грошової пропозиції, валютного ринку, цінової динаміки, фінансування дефіциту бюджету тощо. Це

створить сприятливі умови для отримання позитивного ефекту від системних реформ, які мають скласти підґрунтя післякризового оновлення національної економіки та суспільства.

По-друге, має бути сформована «економіка зростання» - модель економічної політики, спрямована на створення сприятливих макроекономічних умов для підприємницької діяльності та поширення явищ економічного пожвавлення на широкий спектр секторів економіки. Складовими такої моделі є створення умов для:

- збільшення обсягів виробництва на основі розширення та повнішого використання існуючого потенціалу внутрішнього ринку України;
- збільшення обсягів експорту продукції українських підприємств на підґрунті зростання їхньої конкурентоспроможності;
- утворення нових підприємств, насамперед – у сфері малого й середнього бізнесу, що забезпечують повніше використання наявних людських, матеріальних, інтелектуальних, природно-кліматичних та інших ресурсів;
- забезпечення належного рівня задоволення внутрішнього попиту товарами та послугами при повному дотриманні прав споживачів, вимог безпеки виробництва та споживання;
- демонополізації ринків товарів та послуг і налагодження ефективної конкуренції на внутрішньому ринку;
- збільшення та диверсифікації зайнятості, стабільного підвищення рівня доходів працюючого населення;
- досягнення ефективної фіскальної віддачі від розвитку бізнесу при збереженні сприятливих умов для цього розвитку.

Видається очевидним, що досягнення необхідної динаміки за вказаними напрямками неможливе екстенсивним шляхом. «Економіка зростання» має базуватися на виявленні, капіталізації та ефективному використанні доступних суспільству ресурсів розвитку та досягненні на цьому підґрунті радикальних позитивних зрушень у продуктивності праці. Саме в цьому контексті слід розглядати загальносвітову тенденцію збільшення прав регіонів та посилення ваги регіональної політики в рамках системи антикризових заходів [3, С. 17]. Створення на основі державно-приватного партнерства умов для капіталізації та реалізації потенціалу зростання в регіонах має стати вагомою складовою «економіки зростання» в Україні.

Між тим, економічна депресія накладає низку суттєвих обмежень на можливості здійснення політики стимулювання зростання, які мають бути враховані при її розробці та реалізації.

По-перше, в умовах значної розбалансованості бюджету різко обмежені можливості податкового стимулювання. Це змушує концентруватись на чітко визначених та обґрунтованих цільових податкових стимулах, загальному зниженні рівня оподаткування за рахунок вирівнювання податкового навантаження, а також мінімізації трансакційних видатків на виконання податкових зобов'язань за рахунок спрощення та автоматизації нарахування та сплати податків.

По-друге, вельми обмежені бюджетні ресурси для прямого фінансування програм підтримки підприємництва. Такі програми навряд чи можуть розглядатися як провідний засіб розвитку підприємництва, їх слід зосереджувати на наданні інформаційної, методичної та правової підтримки створенню та розвитку малого бізнесу, а також цільовій допомозі розвитку підприємництва в секторах, які цього найбільш потребують (наприклад – фермерське господарство, «зелений» туризм, соціальне підприємництво тощо). Продуктивнішими видаються вкладення в розвиток інфраструктури, які дають загальний позитивний імпульс як для підприємницького клімату, так і для якості життя широких верств населення.

По-третє, неминуче зберігатиметься тривалий період високої вартості кредитних ресурсів комерційних банків, що утруднюватиме залучення кредитних ресурсів для фінансування інвестиційних програм створення нового та розвитку існуючого бізнесу. Відтак слід врахувати необхідність формування спеціальних інвестиційних кредитних ліній банками з державним капіталом, а також створення спеціальних умов для інвестиційного, експортного, іпотечного кредитування.

По-четверте, структурні деформації внутрішнього споживчого попиту, викликані хронічно низькою купівельною спроможністю населення, обумовлюють підвищений попит на товари нижчого цінового сегменту, навіть попри їхню невисоку якість. Отже, ймовірним є поширення недобросовісної конкуренції через нехтування вимогами якості та безпеки товарів, зберігатиметься також високий попит на товари контрафактного та контрабандного походження, дешевий низькоякісний імпорт. Це вимагатиме оволодіння сучасними регуляторними інструментами контролю за якістю, безпекою продукції, захисту внутрішнього ринку від недобросовісних конкурентів.

Слабкість сукупного внутрішнього попиту обумовлює ризики деформованого впливу дерегуляції: надмірної концентрації на напрямках з гарантованою ліквідністю продукції (в тому числі – подальше зміцнення експортної моделі розвитку); непродуктивного витрачання фінансового ресурсу, який опиняється в розпорядженні бізнесу внаслідок заходів дерегуляції (зниження податків, обов'язкових платежів та трансакційних витрат); деградації пропозиції відповідно до депресивного попиту (падіння якості та безпеки продукції) тощо.

По-п'яте, ймовірне підвищення реального обмінного курсу гривні запровадить тренд зниження цінової конкурентоспроможності українських експортерів. Це посилює вимоги до стимулюючої експортної політики, а одночасне здешевлення імпортованих товарів може бути використане для інтенсифікації інвестиційного імпорту.

Висновки. Отже, об'єктивний перебіг подій дає підстави очікувати відносно помірних темпів зростання економіки України в 2011 році, які не вичерпують потенціал післякризового відновлення. Повернення на докризовий рівень, так само як і забезпечення належної динаміки доходів, наповнення бюджету, грошово-кредитної та фінансової стабільності потребують

прискорення економічного зростання. Таке прискорення вимагатиме відповідних заходів державної економічної політики щодо стимулювання економічного зростання.

Проте набір доступних інструментів проактивної політики вельми обмежений. Проактивна політика обмежена рамками:

- підтримання фіскальної збалансованості, що жорстко обмежує можливості бюджетно-податкового стимулювання зростання;
- зменшення інфляційних ризиків та досягнення курсової стабільності, що змушує до проведення поміркованої монетарної політики;
- досягнення відчутних результатів у соціальній сфері, що змушує зберігати високий рівень фіскального перерозподілу на соціальні цілі.

З нашої точки зору, у 2011 році можуть і повинні бути здійснені перші кроки щодо розблокування потенціалу «економіки зростання» та прискорення економічної динаміки шляхом:

- розблокування кредитування, створення спеціалізованих сегментів «довгого» інвестиційного та експортного кредитування;
- підтримки діяльності експортерів, в т.ч. запровадження автоматичного відшкодування ПДВ, надання правової, інформаційної та методичної підтримки, сприяння виходу на зовнішні ринки малого бізнесу;
- лібералізації підприємницької діяльності (ліцензування, технічне регулювання, надання дозволів, відкриття/закриття справи тощо);
- розбудови інфраструктури внутрішнього оптового та роздрібного ринків;
- розгортання аграрної реформи, спрямованої на радикальне підвищення рівня капіталізації аграрного сектору економіки.

Список використаних джерел

1. Колодко Гж. Від ідеології неолібералізму до нового прагматизму / Гж. Колодко // Економіка України. – 2010. – N 9. – С. 4-11.
2. World Economic Outlook Update. January 2011. Global Recovery Advances but Remains Uneven. – Washington, DC: International Monetary Fund [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/update/01/index.htm#tbl1>.
3. Як подолати вплив міжнародної фінансової кризи: пошуки адекватної економічної політики. Аналітична доповідь / За ред. І. Бураковського та В. Мовчан. – Харків: Права людини, 2009. – 74 с.
4. Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи / Я.А. Жаліло, О.С. Бабанін, Я.В. Белінська [та ін.]; за заг. ред. Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2009. – 142 с.
5. Реалії економічної кризи: чи є підстави для оптимізму? / Я.А. Жаліло, Д.С. Покришка, О.С. Бабанін [та ін.] – К.: НІСД, 2009. – 128 с.
6. Економіка України на шляху від депресії до зростання: джерела, важелі, інструменти. / Я.А. Жаліло, Д.С. Покришка, Я.В. Белінська [та ін.]. – К.: НІСД, 2010. – 96 с.
7. Економічна криза в Україні: наслідки та ефективність антикризової політики / Інформаційний бюлетень. – К.: 2009. – 46 с.

Подано до редакції 3 березня 2011 року

Жаліло Я.А.

Последствия финансово-экономического кризиса 2008-2009 гг. для Украины и условия послекризисного восстановления

В статье определены основные специфические черты финансово-экономического кризиса 2008-2009 гг. в мире и Украине. Показаны последствия кризисных явлений для экономики Украины и установлены ключевые противоречия, тормозящие процессы послекризисного восстановления, доказана необходимость целенаправленной антидепрессивной политики. Предложено видение стратегических принципов государственной политики Украины в послекризисный период, ориентированных на раскрытие национального потенциала экономического развития.

Ключевые слова: *финансово-экономический кризис, экономическая депрессия, экономическая политика, антикризисная политика.*

Zhalilo Y.A.

The consequences of financial crisis of 2008-2009 for Ukraine and conditions of post-crisis recovery

In the article the main specific features of financial and economic crisis of 2008-2009 in the world and in Ukraine have been determined. The consequences of crisis for Ukrainian economy have been revealed and key contradictions, slowing down post-crisis recovery processes, have been lined out. The necessity of specific anti-depression policy has been proved. Author suggests his vision of strategic grounds of government policy of Ukraine in post-crisis period, based on the realization of a national economic development potential.

Keywords: *financial and economic crisis, economic depression, economic policy, anti-crisis policy.*

Жаліло Ярослав Анатолійович – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, перший заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень.